

**NAXÇIVAN ORTA DAĞLIQ RAYONUNDA NƏSİL VERƏN
QUŞLARIN KOMPLEKS BİOEKOLOJİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ****N.A.SADIQOVA****Bakı Dövlət Universiteti****q_mustafayev@mail.ru**

İlk dəfə olaraq müəyyən edilib ki, Naxçıvan orta dağlıq rayonunda 111 növ quş nəsil verir. Onlar 77 cinsə, 31 fəsiləyə və 10 dəstəyə daxildir. Məqalədə həmin növlərin bioekoloji göstəriciləri 14 parametərə görə kompleks təhlil edilir və onlara ekoloji qiymət verilir. Nəticədə Naxçıvanın orta dağlıq hissəsinə ayrıca ornitocoğrafi rayon statusu verilir.

Araz çayı vadisi ilə Kiçik Qafqaz yaylaları arasında quraq iqlimli orta dağ yamaclarında bozqır və çəmənlik-bozqır bitki örtüyü olan dik katlovinlər yerləşir. Burada təbii bitki örtüyünün əsas tipləri kserofit friqanoid, yovşanlıq-friqanoid və çəmənlik-kolluq qruplarından ibarətdir (Talibov, 2006). Dağ yamaclarında çoxlu miqdarda uçuntu-dağıntı materialları və qaya çıxıntıları mövcuddur. Dağ çaylarının sahillərində oazis tipli antropogen landşaftlar formalaşmış (meyvə bağları, üzümlüklər, əkin sahələri və seliteb sahələr). Meyvə bağları əsasən ərik, armud, qoz, gilə, şaftalı, tut, qovaq və çinardan ibarətdir. Ərazinin yarısından çoxu modifikasiya və transformasiya olunmuş landşaftlardır. Bağlar və seliteb sahələr 6,0 faizdən çoxdur.

Naxçıvanın orta dağlıq rayonunun quşları indiyə qədər heç kim tərəfindən məqsədyönlü öyrənilməyib. Olan pərakəndə məlumatlar da ümumiyyətlə, Naxçıvan MR-ə aid edilib (Sadıqova, 2006). 1940-cı illərə qədər Naxçıvanın quşlarına dair olan elmi məlumatlar A.İ.Xanməmmədov (1960), 1990-cı illərə qədər olanlar isə Q.T.Mustafayev (1985) tərəfindən nəzərə alınmışdır. Azərbaycanın quşlarına dair son ədəbiyyatda (Mustafayev, 2004, 2005; Mustafayev, Məhərrəmov, 2005; Mustafayev, Sadıqova, 2005; Mustafayev, Məmmədov, 2006) yeniliklər istifadə olunmuşdur. Naxçıvanda quşların qorunması Muxtar Respublikanın Qırmızı kitabında (Talibov, 2006) əks etdirilib.

Material və metodika

Məqalənin əsası müəllifin son illərdə apardığı çöl tədqiqatlarından ibarətdir. Rayonda 10 dəstəyə, 31 fəsiləyə və 77 cinsə daxil olan 111 növ quşun nəsil verməsi müəyyən edilib və kompleks bioekoloji araşdırma aparılıb. Əsas metodika orijinal «çoxparametrlı kompleks təhlil prinsipindən» ibarətdir.

Materialın müzakirəsi

Bizim tədqiqatlara əsasən Naxçıvan MR-in müasir faunasında 112 növ quş nəsil verir. Onlar 77 cinsə, 31 fəsiləyə və 10 dəstəyə daxildir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, Muxtar Respublikada son 10 ildə həyata keçirilən böyük iqtisadi tədbirlər (Su anbarlarının və SES-lərin tikilməsi, yaşıllığın və seliteb sahələrin genişlənməsi) yeni-yeni

quşları cəlb edir. Ona görə ornitofaunaya bir sıra növlərin daxil olunacağı istisna edilmir.

Kompleks təhlil (cədvəl 1) göstərir ki, Naxçıvan orta dağlıq rayonunda quşların Aralıqdəniz fauna tipi üstünlük təşkil edir (29,5%). İkinci yerdə Avropa tipi, üçüncü yerdə transpalearkt tip durur. Avropa faunası tipinə daxil olan 32 növ quşun 25 növünü antropogen landşaft cəlb etmişdir:

<i>Columba palumbus</i>	– Alabaxta göyərçin
<i>C. oenas</i>	– Meşə göyərçini
<i>Streptopelia senegalensis</i>	– Kiçik qur-qur, qumru
<i>St. turtur</i>	– Adi qur-qur
<i>Asio otus</i>	– Qulaqlı bayquş
<i>Otus scops.</i>	– Meşə bayquşcuğu
<i>Picus viridis</i>	– Kişnəyən yaşılağacdələn
<i>Dendrocopos medius</i>	– Ortaboy əlvanağacdələn
<i>Lanius senator</i>	– Qırmızıbaş alaçöhrə
<i>L. minor</i>	– Qaraalın alaçöhrə
<i>Oriolus oriolus</i>	– Adi sarıköynək
<i>Sylvia nisoria</i>	– Qırğıyaoxşar pöhrəçil
<i>Sylvia communis</i>	– Boz pöhrəçil
<i>Ficedula albicollis</i>	– Ağboyun alaca
<i>F. parva</i>	– Kiçik alaca
<i>Muscicapa striata</i>	– Boz milçəkqapan
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	– Adi odquyruq
<i>Erithacus rubecula</i>	– Qafqaz şəfəqbülbülü
<i>Luscinia megarhynchos</i>	– Cənub bülbülü
<i>Turdus philomelos</i>	– Oxuyan qaratoyuq
<i>Parus caeruleus</i>	– Abıca arıquş
<i>Fringilla coelebs</i>	– Adi hörücü (meşəsərçəsi)
<i>Chloris chloris</i>	– Adi yaşlıca
<i>Carduelis carduelis</i>	– Adi payızbülbülü
<i>Acanthis cannabina</i>	– Adi kətanquşu

Ümumiyyətlə, bu rayonda nəsil verən quşlardan antropogen faktorların cəlb etdiyi 50 növdür (44,6%). Bundan əlavə 18 növ quş (16,1%) qarışıq faktorların (təbii və antropogen) təsiri nəticəsində gəlib nəsil verənlərdir. Təbii faktorların cəlb etdikləri 44 növdür (39,3%).

Hər yerdə olduğu kimi, burada da politipik növlər üstünlük təşkil edir (82,2%). Nəsil verən nadir növləri çoxdur (72 növ – 64,3%). İkinci yeri adi saylı quşlar tutur (33 növ – 29,5 %), çoxsaylı növlər azdır (7 növ – 6,2%). Biotopə görə olan qruplardan ən zəngin olanı dendrofil (43 növ – 38,4%), ən zəif olanı limnodofil və seliteb sahə quşlarıdır (hər qrupda 2 və 3 növ). Polibiont növlərin sayı orta mövqə tutur (18 növ – 16,1%). Oreofil (20 növ) və xameofil (16 növ) ikisi birlikdə 32,1% təşkil edir. Sinantroplaşma prosesinin müxtəlif mərhələsində olan quşlar 21 növdür (18,8%), bunun da çoxu qismən sinantrop quşlardır. Yerləşdiyi biotopdan hərtərəfli istifadə edənlər 102 növdür (91,1%), yalnız nəsil verənlər isə 10 növdür (58%), örtülü və yarımmörtülü şəraitdə yuva tikənlər 47 növdür (42%). Yuvası tək-tək yerləşən quşlar çoxluq təşkil edir (97 növ – 86,6%). Kolonial quşlar cəmi 15 növdür. Nəsil verən quşların əsası immaturation növlərdir (107 növ – 95,5%). Bu söz gündüz fəal olan quşlara da aiddir (106 növ – 94,6%).

**Naxçıvan orta dağlıq rayonunda nəsil verən quşların kompleks bioekoloji təhlili
(növlərin sayı, mütərizədə %-lə)**

Fauna tipləri:		Yuva şəraiti:	
Transpalearkt	28 (25,0 %)	Açıq şərait	65 (58,0 %)
Avropa tipi	32 (28,5 %)	Örtülü şərait	32 (28,6 %)
Aralıqdəniz tipi	33 (19,5 %)	Aralıq mövqe	15 (13,4 %)
Başqa tiplər	19 (17,0 %)		
		Sosiologiyası:	
Faunanı formalaşdırən faktorlar		Yuvası tək-tək yerləşən	97 (86,6 %)
Təbii faktorlar	44 (39,3 %)	Koloniallığa keçid	3 (2,6 %)
Antropogen faktorlar	50 (44,6 %)	Koloniya fakultativ	6 (5,4 %)
Qarışıq faktorlar	18 (16,1 %)	Koloniya obliqat	6 (5,4 %)
Növün makrostrukturı:		Sinantrop luq səviyyəsi:	
Monotipik	20 (17,8 %)	Sinantrop deyil	91 (81,2 %)
Politipik	92 (82,2 %)	Qismən sinantrop	12 (10,7 %)
		Yarım sinantrop	3 (2,7 %)
Kəmiyyət kateqoriyası:		Natamam sinantrop	3 (2,7 %)
Çoxsaylı növlər	7 (6,2 %)	Tam sinantrop	3 (2,7 %)
Adi saylı növlər	33 (29,5 %)		
Nadir növlər	72 (64,3 %)	İnkişaf tipləri:	
		Maturonat	5 (4,5 %)
Biotopik qruplar		İmmaturonat	107 (95,5 %)
Limnodofil	2 (1,8 %)		
Dendrofil	43 (38,4 %)	Sutkalıq fəallığı:	
Xameofil	16 (14,3 %)	Gündüz quşu	106 (94,6 %)
Oreofil	20 (17,8 %)	Gecə quşu	5 (4,5 %)
Seliteb sahə	2 (1,8 %)	Aralıq mövqe	1 (0,9 %)
Poliobiont	18 (16,1 %)		
Petrofil	11 (9,8 %)	Biotopdan istifadəyə görə:	
		Nəsil vermək üçün	10 (8,9 %)
Haradan yem götürməsi:		Hərtərəfli	102 (91,1 %)
Yerdən	30 (26,8 %)		
Yerdən, ağacdən	12 (10,7 %)	Yem xarakteri:	
Yerdən, koldan, ağacdən	15 (13,4 %)	Fitofaqlar	12 (10,7 %)
Yerdən, koldan	18 (16,1 %)	Zoofaqlar	73 (65,2 %)
Yerdən, havadan	6 (5,4 %)	bunlardan:	
Yerdən, havadan, ağacdən	4 (3,6 %)	a) entomofaq	60 (53,6 %)
Yerdən, havadan, koldan	1 (0,9 %)	b) yırtıcı	13 (11,6 %)
Koldan	4 (3,6 %)	Polifaqlar	27 (24,1 %)
Ağacdən	5 (4,5 %)		
Ağacdən, koldan	7 (6,3 %)		
Ağacdən, havadan	1 (0,9 %)		
Havadan	9 (8,0 %)		

Naxçıvan orta dağ rayonunda nəsil verən quşların kompleks bioekoloji göstəriciləri

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.	<i>Milvus migrans migrans</i>	Af	Tp	Pt	N	Nr	Df	Nv	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
2.	<i>Circus macrororius</i>	Tf	Tp	Mt	N	Nr	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
3.	<i>Accipiter nisus nisus</i>	Af	Tp	Pt	S	Nr	Df	Nv	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YHA	Yır
4.	<i>Buteo rufinus rufinus</i>	Tf	M	Pt	S	Nr	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
5.	<i>Circaetus gallicus gallicus</i>	Tf	T	Pt	N	Nr	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
6.	<i>Neophron perconopterus perconopterus</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Pb	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
7.	<i>Aegypius monachus</i>	Tf	Ad	Mt	S	Nr	Pb	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
8.	<i>Gyps fulvus fulvus</i>	Tf	Ad	Pt	S	Nr	Pb	Ht	Aç	Kk	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
9.	<i>Falco subbuteo subbuteo</i>	Af	Sb	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	HA	Yır
10.	<i>F.tinnuculus tinnuculus</i>	TAf	Sb	Pt	S	Nr	Pb	Ht	Am	Kk	Qs	İmm	Gün	Y	Yır
11.	<i>Alectoris chukar kurdestanica</i>	Tf	Ad	Pt	S	As	Pf	Ht	Am	Yt	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
12.	<i>Perdix perdix canescens</i>	TAf	Tp	Pt	S	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
13.	<i>Ammoperdix griseularis</i>	Tf	As	Mt	S	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
14.	<i>Coturnix coturnix coturnix</i>	Af	Tp	Pt	N	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
15.	<i>Pterocles orientalis orientalis</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
16.	<i>Columba polumbus polumbus</i>	Af	avr	Pt	S	Nr	Df	Nv	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
17.	<i>C.peans peans</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Nv	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
18.	<i>C.livia neqlecta</i>	Af	Ad	Pt	S	Çs	Pb	Ht	Ör	Ko	Ys	İmm	Gün	Y	Ff
19.	<i>S.turtur turtur</i>	Af	Avr	Pt	N	As	Df	Nv	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
20.	<i>S.senaqalensis ermanni</i>	Af	Ad	Pt	S	Nr	Ss	Nv	Aç	Yt	Ts	İmm	Gün	Y	Ff
21.	<i>Cuculus canorus canorus canorus</i>	TAf	Sb	Pt	N	As	Pb	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YAK	Enf
22.	<i>Asio otus otus</i>	Af	Sb	Pt	S	Nr	Df	Nv	Ör	Yt	Sd	İmm	Gecə	YHA	Yır

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
23.	<i>Otus scops scops</i>	Af	Tp	Pt	N	Nr	Df	Nv	Ör	Yt	Qs	İmm	Gecə	A,H	Enf
24.	<i>Athene noctua indigena</i>	Af	M	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	Yt	Ns	İmm	Gecə	YAK	Yır
25.	<i>Strix aluco vilcoskii</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Nv	Ör	Yt	Sd	İmm	Gecə	YAH	Yır
26.	<i>Caprimulgus europaeus meridionalis</i>	Tf	Avr	Pt	N	As	Pb	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gecə	H	Enf
27.	<i>Apus apus apus</i>	TAf	Avr	Pt	N	Çs	Pb	Ht	Ör	Kf	Ys	İmm	Gün	H	Enf
28.	<i>A. melba melba</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Pf	Nv	Am	Ko	Sd	İmm	Gün	H	Enf
29.	<i>Coracias garrulus garrulus</i>	TAf	avr	Pt	N	As	Pb	Ht	Ör	Yt	Qs	İmm	gün	YAK	Enf
30.	<i>Merops apiaster</i>	Tf	Ad	Mt	N	As	Of	Ht	Ör	Kf	Sd	imm	Gün	H	Enf
31.	<i>Upupa epops epops</i>	Af	Ad	Pt	N	As	Pb	Ht	Ör	Yt	Qs	İmm	Gün	YA	Enf
32.	<i>Junx torquilla torquilla</i>	Af	Tp	Pt	N	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YA	Enf
33.	<i>Picus viridis viridis</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YA	Enf
34.	<i>Dendrocopas syriacus trancaucasicus</i>	Af	Ad	Pt	S	As	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	AY	Enf
35.	<i>D. medius caucasicus</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	A	Enf
36.	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>	Tf	Ad	Mt	N	As	Pf	Nv	Am	Ko	Sd	İmm	Gün	H	Enf
37.	<i>Hirundo rustica rustica</i>	Af	Tp	Pt	N	As	Ss	Ht	Am	Kk	Ts	İmm	Gün	H	Enf
38.	<i>Delichon urbica urbica</i>	TAf	Tp	Pt	N	As	Pb	Ht	Am	Ko	Ns	İmm	Gün	H	Enf
39.	<i>Galerida cristata</i>	Tf	ad	Pt	S	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
40.	<i>Calandrella cinerea fonqipennis</i>	Tf	Ad	Pt	S	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
41.	<i>Melanocorypha calandra calandr</i>	Tf	Ad	Pt	S	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
42.	<i>M.bimaculata bimaculata</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
43.	<i>Alauda arxiensis cantarella</i>	Af	Tp	Pt	S	Çs	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	gün	Y	Pof
44.	<i>Anthus campestris boehmii</i>	Af	Ad	Pt	N	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
45.	<i>A.trivialis trivialis</i>	Tf	Tp	Pt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
46.	<i>Motacilla cinerea cinerea</i>	Tf	Tp	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YKH	Enf

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
47.	<i>M.alba duchunensis</i>	TAf	Tp	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Am	Yt	Qs	İmm	Gün	YAH	Enf
48.	<i>Lanius collurio</i>	Tf	Ad	Mt	N	As	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YAK	Enf
49.	<i>L.senator niloticus</i>	Af	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	KAY	Enf
50.	<i>L.minor</i>	Af	Avr	Mt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YA	Zf
51.	<i>Oriolus oriolus oriolus</i>	Af	Avr	Pt	n	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	A	Enf
52.	<i>Sturnus vulgaris caucasicus</i>	Af	Avr	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	Kf	Ns	İmm	Gün	YAK	Pof
53.	<i>Paster roseus</i>	Tf	Ad	Mt	N	Nr	Pf	Ht	Am	Ko	Sd	İmm	Gün	YA	Enf
54.	<i>Garrülüs glandarius krüncki</i>	Af	Tp	Pt	S	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	AY	Pof
55.	<i>Pica pica pica</i>	Af	Tp	Pt	S	As	Df	Ht	Aç	Yt	Qs	İmm	Gün	YAK	Pof
56.	<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax docilis</i>	Tf	M	Pt	S	As	Pf	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
57.	<i>Corvus cornix scharpii</i>	Af	Tp	Pt	S	As	Pb	Ht	Aç	Yt	Qs	İmm	Gün	YAK	Pof
58.	<i>Acrocephalus polustris</i>	Tf	Avr	Mt	N	Nr	Lf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
59.	<i>Prunella ocularis</i>	TAf	Ad	Mt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
60.	<i>Hippolais lonquida</i>	Tf	Ad	Mt	N	Nr	Xf	Ht	aç	Yt	Sd	İmm	Gün	K	Enf
61.	<i>Sylvia nimoria nisoria</i>	Af	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	aç	Yt	Sd	İmm	Gün	K	Enf
62.	<i>S.hortensis grassirostris</i>	Af	Ad	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	AK	Enf
63.	<i>S.atricapilla domholzi</i>	TAf	Avr	Pt	N	As	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	K	Enf
64.	<i>S.communis icterops</i>	TAf	Avr	Pt	N	As	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	KA	Enf
65.	<i>S.mystacea mystacea</i>	Af	Ad	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	K	Enf
66.	<i>Phylloscopus solbitia abietinus</i>	Af	Tp	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	AK	Enf
67.	<i>Ficedula albicollis semitarcata</i>	Af	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	H	Enf
68.	<i>F.parva parva</i>	Af	Tp	Pt	N	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	H	Enf
69.	<i>Muscicapa striata striata</i>	Af	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Qs	İmm	Gün	H	Enf
70.	<i>Saxicola rubetra</i>	Tf	Avr	Mt	As	Xf	Ht	Aç	Yt	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
71.	<i>S.torquata varieqata</i>	Tf	Avr	Pt	N	Ns	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
72.	<i>Oenanthe oenanthe oenanthe</i>	Tf	Tp	Pt	N	Çs	Pb	Ht	Ör	Yt	Qs	İmm	Gün	YH	Enf
73.	<i>O.pleschanka pleschanka</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Pf	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YH	Enf
74.	<i>O.hispanica melanoluca</i>	Tf	Ad	Pt	N	As	Pf	Ht	ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YH	Enf
75.	<i>O.finishi</i>	Tf	Ds	Mt	N	Nr	Pf	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YH	Enf
76.	<i>O.deserti saliana</i>	Tf	M	Pt	N	Nr	Of	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YH	Enf
77.	<i>O.isabellina</i>	Tf	M	Mt	N	As	Of	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YH	Enf
78.	<i>Corcotrichas qalactotes familiaris</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
79.	<i>Monticola saxatilis saxatilis</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
80.	<i>M.solitarus solitarus</i>	Tf	Ad	Pt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
81.	<i>Phoenicurus phoenicurus samamiscus</i>	Af	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	AK	Enf
82.	<i>Ph.ochurus ochrurus</i>	Tf	Tp	Pt	S	As	Pf	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
83.	<i>Erithacus rubecula caucasicus</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Am	Yt	Sd	İmm	Gün	Ak	Pof
84.	<i>Luscinia meqarhynchos africana</i>	Af	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
85.	<i>L.svecica maqna</i>	Tf	Tp	Pt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
86.	<i>İrania gutturalis</i>	Tf	Ad	Mt	N	Nr	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf
87.	<i>Turdus merula aterrimus</i>	Af	Tp	Pt	S	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YAK	Pof
88.	<i>T.philomelos philomelos</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YAK	Pof
89.	<i>Remiz pendulinus menzbiri</i>	af	Tp	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	A	Enf
90.	<i>Parus caeruleus satunini</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	AK	Enf
91.	<i>P.major major</i>	Af	Tp	Pt	S	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YAK	Enf
92.	<i>Sita europaea caucasica</i>	Af	Tp	Pt	S	Nr	Df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	YA	Enf
93.	<i>S.neumayer rupicola</i>	Tf	Ds	Pt	S	Çs	Pf	Ht	Am	Kk	Sd	İmm	Gün	Y	Enf
94.	<i>S.tefronata obsura</i>	Tf	Tp	Pt	N	Nr	Pf	Ht	Am	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Enf

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
95.	<i>Certhia familiaris persica</i>	Af	Tp	Pt	s	Nr	df	Ht	Ör	Yt	Sd	İmm	Gün	A	Enf
96.	<i>Tichodroma muraria</i>	Tf	T	Mt	S	Nr	Pf	Ht	Am	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Enf
97.	<i>Passer domesticus caucasicus</i>	Af	Tp	Pt	S	Çs	Pb	Ht	Am	Kf	Ts	İmm	Gün	YAK	Pof
98.	<i>R.montanus transcaucasicus</i>	Af	Tp	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	Kf	Ys	İmm	Gün	YAK	Pof
99.	<i>Petronia petronia exqua</i>	Tf	Ad	Pt	N	Çs	Pf	Ht	Ör	Kf	Qs	İmm	Gün	Y	Pof
100.	<i>Carpaspira brachyodastila</i>	Tf	Ds	Mt	N	Nr	Pf	Ht	Am	Yt	Qs	İmm	Gün	Y	Pof
101.	<i>Fringilla caeleps salomkoi</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	AY	Pof
102.	<i>Chloris chloris bilcovitschi</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Qs	İmm	Gün	AY	Pof
103.	<i>Carduelis carduelis brevirostris</i>	Af	Avr	Pt	S	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	AY	Pof
104	<i>Acanthis cannobina bella</i>	TAf	Avr	Pt	S	As	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	gün	AY	Pof
105	<i>Bucanetes gitagineus crassirostris</i>	TAf	Ds	Pt	S	Nr	Xf	Ht	Am	Yt	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
106	<i>Carpodacus eythrinus kubanensis</i>	TAf	Tp	Pt	N	Nr	Df	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Pof
107	<i>Emberiza calandra</i>	TAf	Avr	Pt	S	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Ff
108	<i>E. cia praeri</i>	TAf	Ad	Pt	S	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Ff
109	<i>E. hortulana</i>	Af	Avr	Mt	N	As	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YAK	Pof
110	<i>E.buchanana cerutii</i>	Tf	Ds	Pt	N	Nr	Of	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Pof
111	<i>E.melanocephala</i>	TAf	Ad	Mt	N	As	Xf	Ht	Aç	Yt	Sd	İmm	Gün	YK	Enf

Şerti işarələr: 1 sıra nömrəsi; 2 taksonlar; 3 Fauna tipləri; Avr Avropa, Ad Aralıqdəniz, Tp transpalearkt və b.; 4 quşları cəlb edən əsas faktorlar: Tf təbii faktorlar, Af antropoqen faktorlar, TAf təbii və antropoqen faktorlar; 5 növün makrostrukturunu: Pt politipik, Mt monotipik; 6 ornitofaunanın mövsümü dinamikası: S – oturaqlar, N – nəsil verməyə gələnələr; 7 kəmiyyət kateqoriyası; Ns nadir, As adi sayılı, Çs çoxsaylı, 8 biotopik yerləşmə, Lf limnodofil, Df dendrofil, Of oriofil, Pf petrofil, Xf xameofil, Ss seliteb sahə, Pb polibiont; 9 Landşaftdan istifadəsi: Ht hərtərəfli; Nv nəsil vermək üçün; 10 yuva şəraiti: Aç açıq, Ör örtülü, Am aralıq mövqə; 11 sosiologiyası: Yt yuvası tək-tək yerləşir, Kk kolonial həyata keçid mərhələsi, Kf fakultativ koloniya, Ko obliqat koloniya; 12 sinantropluq səviyyəsi: Sd sinantrop deyil, Qs qismən sinantrop, Ys yarımsinantrop, Ns natamam sinantrop, Ts tam sinantrop; 13 inkişaf tipi: Mt mathronat, İmm İmmaturonat; 14 sutqalıq fəallığı: Gün gündüz, Gecə, Aq ala qaralıq, Q Gün gecə və gündüz; 15 haradan yem götürməsi: Y yerdən, A ağacdən, K koldan, S sudan, H havadan, T torpaqdan; 16 yem xarakteri: Ff fitofaq, Zf zoofaq, Yır yırtıcı, İx ixtiofaq, Enf – entornofaq, Pof polifaq.

Quşların haradan yem götürməsinə görə əmələ gələn qruplar rayonda maksimal saydadır (12 qrup). Yem götürməsi yer ilə az-çox əlaqəli olan quşlar 86 növdür (86,6%). Lakin yalnız yerdən yem götürənlər 30 növ (26,8%), yalnız ağacdən yem götürənlər 5 növ, yalnız havadan yem tutanlar 9 növdür.

Yem xarakterinə görə zoofaq quşlar üstünlük təşkil edir (73 növ – 65,2%), bunların da çoxu (53,6%) entomofaqlardır. Polifaqlar ikinci yer tuturlar (27 növ – 24,1%). Fitofaq azdır (12 növ – 10,7%). Göstərilən ekoloji qruplardan hansına konkret növlərin daxil olması cədvəl 2-də verilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xanməmmədov A.İ. Naxçıvan MSSR-in avifaunasına dair materiallar: EA. Zool. in-nun əsərləri. Bakı: Elm, 1960, 21 c., s. 5-27.
2. Мустафаев Г.Т. Птицы Наземных экосистем Азербайджана М.: МГУ, 1985, 54с.
3. Mustafayev Q.T. Azərbaycanada ornitofaunanın taksonomik spektri. Bakı: BDU, 2004, 35 s.
4. Мустафаев Г.Т. Птицы Азербайджана (таксономия и распространение) Баку: АГУ, 2005, 40 с.
5. Mustafayev Q.T., Məhərrəmov N.A. Ornitologiya (dərslük). Bakı: Çəşioğlu, 2005, 442 s.
6. Mustafayev Q.T., Sadıqova N.A. Azərbaycanın quşları (monoqrafiya). Bakı: Çəşioğlu, 2005, 419 s.
7. Mustafayev Q.T., Məmmədov A.T. Azərbaycanın kolonial quşları (monoqrafiya). Bakı: MBM, 2006, 231s.
8. Talibov Q.N. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Qırmızı kitabı. Naxçıvan, 2006, I c., 209 s.

КОМПЛЕКСНАЯ БИОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА РЕПРОДУКТИВНЫХ ПТИЦ В СРЕДНЕГОРЬЕ НАХЧЫВАНА

Н.А.САДЫГОВА

РЕЗЮМЕ

Впервые установлена репродукция 111 видов птиц относящихся к 77 родам, 31 семейству и 10 отрядам.

В статье дается экологическая оценка этих птиц на основе анализа 14 параметров. Среднегорье Нахчывана выделяется как самостоятельный орнитогеографический район.

COMPLEX BIO- ECOLOGICAL ANALYSIS OF FERTILE BIRDS IN MIDDLE MOUNTAINOUS REGIONS OF NAKHCHIVAN

N.A.SADIGOVA

SUMMARY

The author defines that 111 sorts of birds propagate in middle mountainous regions of Nakhchivan. They belong to 77genera, 31 families and 10 detachments. The bio-ecological significances of those sorts are analysed complexly by 14 parametres in the article. In the result of this the separate ornithogeographic region status is given to middle mountainous part of Nakhchivan.